

INKLUZE SHORA A ZDOLA

Dana Moree

vystudovala obor Pastorační a sociální práce na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a dále pak obor Obecná antropologie na Fakultě Humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. V roce 2008 ukončila doktorské studium na Univerzitě humanistiky v Utrechtu. Je editorkou portálu pro multikulturní výchovu www.czechkid.cz. Co se výzkumných aktivit týče, zaměřuje se na oblast propojení společenských změn a vzdělávacího systému – např. v publikaci *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation*, *Učitelé na vlnách transformace* nebo *Základy interkulturního soužití*. Kromě akademické činnosti se věnuje tématu setkávání kultur i v rámci kurzů a seminářů a zabývá se divadlem utlačovaných (více na www.dvenatreti.cz).

Abstrakt: Příspěvek prezentuje výsledky kvalitativního výzkumu zpracovaného pro OSF ČR jako ohlédnutí za zkušenostmi z prvního roku po zavedení inkluzivních opatření. Pohled výzkumníka je obohacen o konkrétní témata, která na pozadí inkluze vyvstávají v příbězích těch, kteří jsou vnímáni jako cílová skupina pro inkluzivních opatření. V rámci této části příspěvku jsou využity zkušenosti s divadlem utlačovaných.

Klíčová slova: inkluze, kvalitativní výzkum, reforma

V roce 2017 proběhlo několik výzkumů zaměřených na to, jak probíhá zavádění pro-inkluzivních opatření na některých školách. Kromě MŠMT ČR a České školní inspekce zadal dva tyto výzkumy také OSF Praha. Jeden z výzkumů byl zaměřen kvantitativně, druhý se zaměřoval na kvalitativní aspekty inkluze. Právě jeho výsledky bych zde ráda prezentovala.

Pro potřeby výzkumu byly osloveny školy, které se inkluzí již dlouhodobě zabývají – a to proto, že jsme se chtěli zaměřit především na změnu, kterou může reflektovat jen ten, kdo inkluzi aplikoval již před reformou. Osloveny byly čtyři školy, které se věnují žákům s nejrůznějšími speciálními vzdělávacími potřebami. V první fázi jsme se snažili zjistit, jak se inkluzivní opatření promítají do podpory jednotlivým skupinám žáků. Posléze se ale ukázalo, že ve většině parametrů školy řeší obdobná témata, která se týkají inkluze obecně. Témat specifických, která by se zaměřovala na jednotlivé cílové skupiny žáků, bylo menší množství. Plnou verzi výzkumu lze najít online na: <http://osf.cz/cs/publikace/system-v-ne-systemu-aneb-inkluzi-rok-pote/>. Jeho zkrácenou verzi přinášíme se souhlasem OSF i v tomto sborníku.

Závěry výzkumu jsou členěny podle toho, kteří aktéři mohou ovlivnit kterou část společného vzdělávání. Je jasné, že řada doporučení se týkala jednotlivých institucí, které zajišťují celkový rámec pro inkluzi. Jedno doporučení však bylo namířené i na širokou veřejnost. Z výzkumu totiž

vyplývalo, že jsou situace a případy, kdy by dané dítě do školy hlavního vzdělávacího proudu chodilo, je přijato, ale je zároveň vnímáno ostatními jako taková přítěž, že existuje snaha dítě z daného prostředí vyčlenit. Způsoby, které se pro to používají, jsou velmi neformální a neotřelé. Často rodina sociálnímu tlaku podlehne a dítě raději sama nechá přeložit do speciální školy.

Pro popis tohoto subtilního útlaku a agrese se těžko volí výzkumné strategie, které získávají data např. pomocí rozhovoru. Tam lze sice zachytit indicie třeba v podobě kvality očního kontaktu, ale popsat přímý zážitek toho, jak uvedená „šikana“ ve skutečnosti vypadá, nelze. Právě v těchto momentech je jednou z metod, kterou dlouhodobě využíváme společně s dalšími kolegy, tzv. *divadlo utlačovaných*. Divadlo totiž nabízí možnost podívat se na to, jak útlak vypadá, jak „chutná“, zní, jak je vidět a jak se projevuje v naprosto subtilních interakcích. A současně je jeho prostřednictvím také možné hledat způsoby, jak těmto útlakovým formám čelit, jak se je pokusit proměnit, transformovat, nebo alespoň jak se může oběť ochránit před jejich důsledky.

SYSTÉM V NE-SYSTÉMU ANEB INKLUZE ROK POTÉ

V období září–listopad 2017 proběhl kvalitativní výzkum týkající se zavádění inkluzivních opatření ve čtyřech školách, z toho dvou pražských a dvou mimopražských. Výzkum kombinoval techniku fokusní skupiny a individuální rozhovory s učiteli, rodiči, asistenty pedagoga a řediteli škol. Do výzkumu byli zahrnuti i zástupci České školní inspekce a pedagogicko-psychologické poradny.

DOSADNÍ PŘÍNOSY	CO JE NUTNÉ ZLEPŠIT
Inkluze se dostala do povědomí široké veřejnosti, je vnímána jako něco normálního.	Školy jsou zahlceny administrativou, kterou částečně vnímají jako zbytečnou. Výklad administrativních požadavků navíc není jednoznačný. Správa peněz a vykazování obecně je složitější.
Přibyly finance a ty jsou směřovány na žáka. Škola má jistotu, s jakým finančním obnosem může počítat i na co je určen.	Přibylo peněz, ale i práce. Učitelům přibylo několik hodin výuky a individuálních intervencí týdně, učitelé zodpovědní za inkluzi jsou přetížení.
Ve školách je více personálu, hlavně asistentů pedagoga, a více možností nakoupit speciální pomůcky.	Vzdělávací systém není schopen pružně reagovat na požadavky trhu práce a podle všech aktérů nedostatečně připravuje učitele i asistenty.
Spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou se zlepšila – doporučení jsou jasnější, konzultovaná se školou, přibylo komunikace.	Poradny jsou přetížené a čekací lhůty na vyšetření jsou dlouhé.

Rodiče jsou více vtaženi do celého systému, podepisují doporučení z poradny, komunikují se školou.	Zvýšená komunikace s rodiči znamená zároveň větší administrativní zátěž pro školy.
--	--

DĚTI S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM	Socializace versus výkon – u dětí se sledují minimální výstupy pomocí přezkušování. Otázka však je, do jaké míry má vzdělávání u těchto dětí plnit funkci socializační a do jaké míry má být zaměřeno na výkon. Sledování minimálních výstupů by mohlo být organizováno lidmi, které dítě dobře zná.
DĚTI S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM	Je obtížné sehnat a zaučit asistenta, protože potřebuje speciální dovednosti, například k práci s pomůckami.
DĚTI S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM	Existuje nejistota, zda je neznalost českého jazyka vnímána jako důvod pro přidělení podpůrného opatření, nebo ne. Poradny k této otázce přistupují nekonzistentně.
DĚTI SE SOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM	Prevence by v této oblasti vyřešila mnohé, ale nelze ji financovat z prostředků určených na inkluzi. Chybí post sociálního asistenta. Kritický je přechod z prvního stupně základní školy na druhý stupeň.

DOPORUČENÍ

PRO MŠMT ČR A DALŠÍ ORGÁNY STÁTNÍ SPRÁVY

Individualizace versus výkon – bylo by potřeba vyjasnit směřování vzdělávacího systému, lépe řečeno jednoznačněji interpretovat, co je v terénu vnímáno jako kontradiktorní.

Prevence versus podpora – systém je v tuto chvíli nastaven na řešení již vzniklých potíží, ne vždy je podpora přidělována účelně. Krokem dopředu by bylo přesměrovat energii směrem k prevenci v podobě např. úvazků pro speciální pedagogy, pomocné učitele na prvním stupni apod.

Zmenšit administrativní zátěž pro školy a jednoznačněji vysvětlit skutečné požadavky týkající se vykazování a správy přidělených finančních prostředků.

Více kompetencí pro školy v případech drobných úprav čerpání financí na jednotlivé žáky během roku.

Doplnit chybějící pozice jako např. sociální asistent.

Chybí standard asistenta pedagoga.

Vyřešit hodnocení žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

PRO VYSOKÉ ŠKOLY A DALŠÍ VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE

Pregraduální vzdělávání by mělo připravit učitele do praxe tak, jak to vyžadují rámcové vzdělávací programy, inkluzivní opatření a další. Studenti by se měli učit individualizovanému přístupu k žákům, měli by mít více hodin praxe přímo ve školách.

Celoživotní vzdělávání – kurzy neodpovídají potřebám v terénu, a to jak u učitelů, tak v oblasti vzdělávání asistentů. Příprava na práci s dětmi by měla být praktičtější, kurzy by měly nabízet méně teorie a dát větší prostor pro konkrétní modely, jak ve školách pracovat.

Formální vzdělávání versus skutečné kompetence – školy registrují odliv kvalitních učitelů, kteří nespĺňují formální požadavky na vzdělání, jež si zároveň nemohou doplnit smysluplným způsobem. Laťka kvalifikačních předpokladů je nastavena tak vysoko, že je spíše na škodu.

PRO ŠIROKOU VEŘEJNOST

Je evidentní, že v místech, kde se inkluzí dlouhodobě zabývají, nesou výsledky práce velmi dobré ovoce. Děti se k sobě chovají hezky, jsou integrované, zlepšuje se komunikace na školách i komunikace škol s vnějším světem. Zavádění inkluzivních opatření je však často běh na dlouhou trať a vyžaduje počáteční lidskou investici. Na školách, kde jsou proti tomuto trendu nastaveni, občas dochází k „vypuzování“ dětí, které jsou v první fázi vnímané jako zátěž. Právě v těchto situacích může pomoci každý, kdo o takové situaci ví nebo je v ní jakkoli zaangażován.

LITERATURA

- <http://osf.cz/cs/publikace/system-v-ne-systemu-aneb-inkluze-rok-pote/>

KONTAKT

Mgr. Dana Moree, Ph.D.
Fakulta humanitních studií UK v Praze
U Kříže 8, 182 00 Praha 5
e-mail: dana.moree@fhs.cuni.cz